

Date: 27th June-2025

SHAXS KAMOLOTIDA TARBIYANING BOSQICHLARI

Mamajonova Feruza Kazimjonovna

Farg'ona viloyati Qo'shtepa tumani 1-son politexnikumi
tarbiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxs kamoloti jarayonida tarbiyaning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi, har bir bosqichning o'ziga xos maqsad va vazifalari, yosh xususiyatlariga mos tarbiyaviy yondashuvlar tizimli tarzda tahlil qilingan. Erta bolalikdan boshlab to yoshlik davrigacha bo'lgan bosqichlar ijtimoiy, pedagogik va psixologik nuqtayi nazardan yoritilib, izchil tarbiyaning shaxs shakllanishidagi o'rni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: shaxs kamoloti, tarbiya bosqichlari, pedagogik jarayon, ijtimoiy rivojlanish, yosh psixologiyasi, axloqiy tarbiya, uzviylik, izchillik.

Inson jamiyatining barcha bosqichlarida shaxs tarbiyasi eng muhim masalalardan biri bo'lib kelgan. Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan zamonda esa bu masala yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Negaki, taraqqiy topgan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, har qanday rivojlanish, avvalo, inson kapitalining sifati, ya'ni ma'naviy va ma'rifiy jihatdan yetuk, har tomonlama rivojlangan shaxslarning mavjudligiga bevosita bog'liq. Shuning uchun ham ta'lim va tarbiya tizimida shaxsni har tomonlama kamol toptirish — strategik ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Shaxs kamoloti deganda insonning tug'ilgan onidan boshlab ijtimoiy muhit ta'siri ostida aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik va mehnatga oid sifatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirib borish jarayoni tushuniladi. Ushbu jarayon muayyan yosh davrlariga mos holda tashkil etilishi zarur bo'lib, ularning har birida tarbiyaning o'ziga xos vazifalari, maqsadlari va vositalari mavjud. Bu bosqichlar orasidagi izchillik va uzviylik esa shaxsning sog'lom shakllanishi, o'zligini anglab borishi, jamiyatda munosib o'rin egallashida muhim rol o'ynaydi.

Tarbiya hech qachon bevosita yakuniga yetmaydigan, balki uzluksiz davom etadigan ijtimoiy-ma'naviy jarayondir. U faqatgina bolalik yoki maktab davrida emas, balki insonning butun hayoti davomida uning shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, yosh avlod tarbiyasida oilaning, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim muassasalari va keng ijtimoiy muhitning o'zaro hamkorlikda harakat qilishi talab etiladi. Tarbiya har bir bosqichda yoshga xos psixologik xususiyatlar, ehtiyojlar va jamiyat talablari asosida olib borilishi shart.

Shaxs kamoloti uzluksiz tarbiyaviy ta'sirlar tizimining mahsuli bo'lib, insonning tug'ilishidan boshlab, butun umri davomida davom etadi. Tarbiya insonning ma'naviy-axloqiy, estetik, mehnatga va jismoniy jihatdan yetuk bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Ushbu jarayon bir necha bosqichlarga bo'linadi va har bir bosqichda tarbiyaning o'ziga xos maqsadlari, metodlari va vositalari mavjud. Quyida ushbu bosqichlar kengroq yoritiladi.

Date: 27th June-2025

Erta bolalik davri (0–3 yosh). Erta bolalik — inson hayotidagi eng nozik, ammo muhim davr hisoblanadi. Bu bosqichda bolaning psixofiziologik rivojlanishi, asab tizimi, nutqiy va hissiy sezuvchanligi shakllana boshlaydi. Tarbiyaning asosiy yoʻnalishi — bolada asosiy reflekslar, ishonch hissi, mehrga boʻlgan ehtiyoj va odatiy gigiyenik koʻnikmalarni shakllantirishdir.

Bu bosqichda onaning va yaqinlarining mehribonligi, muhabbati, iliqligi bolada dunyoni ishonch bilan qabul qilishga asos boʻladi. Bolaning sezgirliги yuqori boʻlganligi sababli, bu davrda uning atrof-muhit bilan aloqasi juda muhimdir.

Maktabgacha yosh davri (3–6/7 yosh). Bu davrda bola mustaqil harakat qila boshlaydi, nutq faollashadi, tasavvur va ijodiy tafakkur shakllanadi. Maktabgacha tarbiya orqali bolada ijtimoiy qoidalar, axloqiy meʼyorlar, tartib-intizom va muloqot madaniyati singdiriladi.

Maktabgacha taʼlim muassasalari, oilaviy tarbiya, oʻyin, ertak va badiiy adabiyotlar tarbiyaning asosiy vositalari boʻlib xizmat qiladi. Ayniqsa, ijobiy qahramonlar orqali axloqiy namunalar berish bu bosqichda eng samarali usullardan biridir. Bolada "yaxshi-yomon", "toʻgʻri-notoʻgʻri" tushunchalari paydo boʻla boshlaydi.

Boshlangʻich maktab yoshi (7–10 yosh). Bu bosqichda bolaning aqliy va ijtimoiy faolligi ortadi. Maktabga qadam qoʻyish orqali bola ijtimoiy institut bilan bevosita aloqaga kirishadi. Ustoz shaxsiga hurmat, bilim olishga qiziqish, oʻziga va boshqalarga nisbatan masʼuliyat hissi shakllanadi.

Tarbiyaning asosiy yoʻnalishlari quyidagilardan iborat:

- bilim olishga qiziqish uygʻotish;
- sinf va maktabdagi jamoaviy faoliyat orqali hamkorlik madaniyatini rivojlantirish;
- axloqiy qadriyatlar (halollik, sadoqat, odob)ni singdirish.

Oʻquv mashgʻulotlari bilan bir qatorda, sinfdan tashqari tadbirlar (musobaqalar, bayramlar, ekskursiyalar) tarbiyaning muhim vositasi boʻlib xizmat qiladi.

Oʻrta maktab yoshi (11–14 yosh). Oʻsmirlik davri deb yuritiladigan ushbu bosqichda bolada oʻzligini anglash, mustaqil fikrlash, oʻz qadr-qimmatini baholash ehtiyoji kuchayadi. Tashqi koʻrinish, oʻrtoqlar fikri, mustaqil qarorlar qabul qilishga intilish — bu davrga xosdir. Shu sababli bu davr "qiyin yosh" deb ham ataladi.

Tarbiyada quyidagi yoʻnalishlarga eʼtibor qaratiladi:

- ✓ yoshga mos maʼnaviy va axloqiy qadriyatlarni singdirish;
- ✓ oʻzini anglash, kuchli va zaif tomonlarini tan olishga yoʻnaltirish;
- ✓ jamiyatda oʻz oʻrnini izlash, kasb tanlashga dastlabki tayyorgarlik.

Bu bosqichda bolalar bilan samimiy, ochiq, mehrga asoslangan muloqot, ishonchli psixologik muhit yaratish zarur. Aks holda, norozilik, gʻazab, befarqlik kabi salbiy xatti-harakatlar paydo boʻlishi mumkin.

Yuqori sinf oʻquvchilari (15–18 yosh). Bu bosqichda shaxsda dunyoqarash, hayotga, jamiyatga nisbatan mustaqil fikrlar shakllana boshlaydi. Oʻz kelajagiga boʻlgan

Date: 27th June-2025

mas'uliyat hissi, kasb tanlash, maqsad belgilash bu davrning asosiy vazifalaridandir. Insonning shaxsiy kamoloti aynan shu davrda poydevor topadi.

Tarbiyaning asosiy maqsadi — vatanparvar, bilimli, madaniyatli, mustaqil qaror qabul qila oladigan, ma'naviy yetuk shaxsni shakllantirishdir. Bu bosqichda yoshlar bilan ijtimoiy loyiha va tashabbuslarda ishtirok etish, ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga xizmat qiluvchi faoliyatlar muhim rol o'ynaydi.

Yoshlik yoshi (18–25 yosh). Yoshlik — shaxsning to'laqonli ijtimoiy hayotga kirib boradigan, mustaqil fikr va harakat qilishga tayyor, yetuklik sari intiladigan davridir. Bu davrda inson hayot yo'lini tanlaydi, oila quradi, kasbiy faoliyatga kirishadi. Tarbiyaning bu bosqichi ijtimoiy tajriba orttirish, o'zini namoyon etish, liderlik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan bo'ladi. Bu davrda:

- fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy ong mustahkamlanadi;
- mehnatga, jamiyatga, oilaga munosabat shakllanadi;
- shaxsiy fazilatlar (vijdon, halollik, mehr-muruvvat) boyitiladi.

Davlat, jamiyat va ta'lim muassasalari bu bosqichda yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, ijtimoiy faol, ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga alohida e'tibor qaratishlari kerak.

Bosqichlararo izchillik va uzviylikning ahamiyati. Tarbiya bosqichlari bir-biridan mustaqil bo'lmasdan, izchil va uzviy tarzda bir-birini to'ldirib borishi kerak. Har bir bosqichda erishilgan yutuqlar navbatdagi bosqich uchun zamin yaratadi. Shu bois, pedagog va ota-onalarning har bir bosqichda yoshga mos yondashuvlarni tanlashi, tarbiyaning shakl va metodlarini puxta belgilashi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shaxs kamoloti insonning hayotiy yo'lini belgilovchi, jamiyatda o'z o'rnini topishga xizmat qiluvchi murakkab va uzluksiz jarayondir. Bu jarayon tarbiyaning muayyan bosqichlari orqali bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Har bir bosqichning o'ziga xos tarbiyaviy maqsadlari, vazifalari va metodlari mavjud bo'lib, ular bola, o'smir yoki yoshning yosh xususiyatlariga, psixologik holatiga va ijtimoiy ehtiyojlariga mos tarzda olib borilishi zarur.

Tarbiyaning izchil va tizimli tarzda tashkil etilishi — shaxsda ijtimoiy mas'uliyat, mustaqil fikrlash, axloqiy qaror qabul qilish, yuksak ma'naviy fazilatlar, vatanparvarlik va mehnatsevarlik kabi sifatarni shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu boisdan, tarbiya faqat maktab yoki ta'lim muassasalarida emas, balki oilada, mahallada va umuman jamiyatda umumiy mas'uliyat sifatida qaralishi lozim.

Yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish, ular qalbiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, ularni barkamol inson sifatida voyaga yetkazish uchun tarbiyaning har bir bosqichiga chuqur e'tibor berish — zamon talabi, xalq va davlat taraqqiyotining kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yusupov M. *Tarbiya nazariyasi va metodikasi*, Fan va texnologiya, Toshkent, 2020, 312 b.

INTRODUCTION OF NEW INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATION OF PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY.

International online conference.

Date: 27th June-2025

2. G'ofurov S. *Pedagogik mahorat asoslari*, Yangi asr avlodi, Toshkent, 2019, 264 b.
3. Abdullaeva M. *Shaxs psixologiyasi*, O'zbekiston, Toshkent, 2021, 230 b.
4. Hasanboyeva O., Murodov B. *Umumiy pedagogika*, Cho'lpon nashriyoti, Toshkent, 2018, 284 b.
5. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*, Ma'naviyat, Toshkent, 2008, 176 b.
6. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*, Paris, 2017.
7. Xodjiev A., G'aniyeva N. *Pedagogika asoslari*, Iqtisodiyot va moliya, Toshkent, 2022, 192 b.
8. Allamurotov Q. *Tarbiya va shaxs kamoloti masalalari*, O'zbekiston pedagogika ilmiy-tadqiqot markazi, Toshkent, 2017, 210 b.

